

için giymesidir. "Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka ilâhlar olsaydı onların nizamı bozulurdu" (el-Enbiyâ 21/22) meâlindeki âyetle, "Göklerin ve yerin nizamı bozuk olmadığına göre bir tek ilâh vardır" şeklindeki kıyasın tamamlayıcı unsurları, anılan kısmının delâleti sebebiyle hafzedilerek icâz sağlanmıştır. Yine bir âyetle altın ve gümüşten sadece gümüşe zamir gönderilmesi (et-Tevbe 9/34) ticaretle daha ziyade onun tedavül etmesindendir.

Başta Yûsuf kıssası olmak üzere Kur'an kıssalarında olaylar arasındaki bağlanılarda birçok cümlelerin hafzedilerek icâz sağlandığı görülmektedir (Müeyyed el-Alevî, s. 247-258; Zerkeşî, III, 104-134).

Sarf ilminde hazif, söyleniş hafifliği sağlamak için illet harflerinin düşürülmesi şeklinde görülür. Buna "i'lâl bi'l-hazf" denir. Arap aruz sistemindeki hazif ise bahrin son tef'ilesinin hafif sebebinin atılması şeklinde olur (bk. ZİHAf).

BİBLİYOGRAFYA :

Merzûbânî, *el-Müveşşah* (nşr. Ali M. el-Bicâvî), Kahire 1965, s. 15; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 56-66; Muhammed Said İsbir v.dğr., *eş-Şâmil*, Beyrut 1985, s. 448; Sibeveyhi, *el-Kitâb*, Bulak 1316-17, II, 62; III, 232, 320, 321; Ahfeş, *Kitâbü'l-Kavâfi* (nşr. İzzet Hasan), Dimaşk 1390/1970, s. 51; Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 14-16, 21-22, 206-208; İbn Kuteybe, *Te'vîlü müşkilî'l-Kur'ân* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1393/1973, s. 210-231, 309; Ebû'l-Hasan el-Cürcânî, *el-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve huşûmih* (nşr. Ebû'l-Fazl İbrâhîm - Ali M. el-Bicâvî), Beyrut 1386/1966, s. 450; İbn Cinnî, *el-Haşâiş* (nşr. M. Ali en-Neccâr), Beyrut, ts. (Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî), I, 30; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, III, 146; İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde* (nşr. Muhammed Karkazân), Beyrut 1408/1988, I, 527-529; II, 120-128; Harîrî, *el-Makâmât*, İstanbul 1288, s. 207-213, 367-379 (nr. 28, 46); Abdülkâhîr el-Cürcânî, *el-Medhal fi Delâ'ilil-'i'câz* (nşr. Muhammed Abdüh v.dğr.), Kahire, ts. (Matbaatü'l-mevsûa), s. 105-124; Resîdüddin Vatvâtî, *Hadâ'iku's-sihr fi deka'iki's-si'r* (nşr. Abbas İkbâl), Tahrân 1342, s. 63-67, 166; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 219; Fahrreddin er-Râzî, *Nihâyetü'l-icâz* (nşr. Bekrî Şeyh Emîn), Beyrut 1985, s. 113-116, 122, 336-341; İbnü'l-Bennâ, *er-Ravzû'l-merî' fi şinâ'ati'l-bedî'* (nşr. Ridvân Benşakrûn), Dârülbeyzâ 1985, s. 36-37, 143-147; Müeyyed el-Alevî, *eş-Tirâz*, Beyrut 1402/1982, III, 174-176; a.e., Beyrut 1411/1991, s. 247-258; Şirâzî, *Cemheretü'l-İslâm zâ-tü'n-neşr ve'n-nazm* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1407/1986, I, 174-177; Teftâzânî, *el-Muavvel 'ale't-Telhîş*, İstanbul 1260, s. 460-461; Safiyyüddin el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye* (nşr. Nesîb Neşâvî), Dimaşk 1403/1983, s. 276-277; Zerkeşî, *el-Burhân*, III, 104-134; İbn Hicce, *Hizânetü'l-edeb*, Kahire 1304, s. 439-441; Abdül-ganî en-Nablusî, *Nefehâtü'l-ezhâr*, Beyrut 1404/1984, s. 254-257; İbn Ma'sûm, *Envârü'r-rebî' bi-enûâ'i'l-bedî'* (nşr. Şâkir Hâdî Şükr), Necef 1388/1968, IV, 176; Abdünnâfî İffet Efendi, *en-Nef'u'l-muavvel*, İstanbul 1290, II, 215-216; Ah-

med Matlûb, *Mu'cemû'l-muşallahât-il-belâgiyye ve tejavvûruhâ*, Bağdad 1406/1986, II, 425-427; İn'âm Fewâl el-Akkâvî, *el-Mu'cemû'l-mu-faşşal fi 'ulûmî'l-belâga*, Beyrut 1413/1992, s. 530-531; İbtisâm Ahmed Hamdûn, *el-Hazf ve't-takdîm ve't-te'hîr fi Divâni'n-Nâbiğa ez-Züb-gânî*, Dimaşk 1992, s. 19-51.

İSMÂİL DURMUŞ

Türk Edebiyatında Hazif. Üç çeşit hazif vardır. İlki bedî' ilmiyle ilgili olup kaynaklarda "mühmel" (noktasız) veya "men-kût" (noktalı) başlığı altında anlatılan hazif sanatıdır ki buna "tecrîd, gayr-i men-kût, hurûf-ı hattî" gibi isimler de verilmiştir. Manastırlı Mehmed Rifat "mühmel" başlığı altında, "Misra veya beytin harflerinin kâmilten noktasız harflerden olmasıdır" diye tanımladığı bu sanatı sadece şiirle sınırlarken Feyzî Hindî ve Mahmud Hamza Efendi'nin noktasız harflerle yazdıkları tefsirlerden söz etmesi yukarıdaki tanımla çelişmektedir. Aynı müellif hazfî, "Hurûf-ı hecâdan birini bir kasidede bi'l-iltizâm bulundurmamaktır" şeklinde de tarif eder (*Mecâmiu'l-edeb*, s. 405). Bu tarif M. Kaya Bilgegil tarafından da benimsenmiştir (*Edebiyat Bilgi ve Teorileri I*, s. 362).

Hazif önemli bir sanat kabul edilmiş ve hoş karşılanmamıştır. Muallim Nâci, Mehmed Rifat ve Tâhir Olgun'a göre daha çok eski şair ve yazarlar hazif konusuna eğilmişler ve bunda başarılı olmuşlardır. Muallim Nâci, "Artık bunlarla uğraşacak zaman değildir" demiş, Nâmık Kemal, *Tahrîb-i Harâbât*'ta Ziyâ Paşa'yı bu yolda yazdığı kasideler dolayısıyla eleştirmiştir. Tecellî, divançesinde (İstanbul 1290) mahlâsı dışında noktalı harf kullanmamış, Ziyâ Paşa da Resîd Paşa için yazdığı iki kasideyi noktasız harflerden oluşturmuştur. Bunlardan biri *كامل اولدر كرامه اولا* محرم اسرار كلام / كله ارسال ملائكة اكا هر الهام (Kâmil oldur ki ola mahrem-i esrâr-ı kelâm / Gele irsâl-i melâikle ona her ilhâm) beytiyle başlar.

Türk halk edebiyatında "leb değmez" denilen, kontrol amacıyla saz şairlerinin dudakları arasına dikine toplu iğne ya da kibrit çöpü yerleştirerek b, p, f, m, v harflerini kullanmadan söyledikleri şiirler de bazı harfleri kullanmamak şeklindeki tarife göre hazfin halk şiirindeki örneklerinden sayılabilir.

Türk edebiyatında rastlanan ikinci tip hazif, aruz vezninde "fâilâtün" cüzünün "tün" hecesini kaldırdıktan sonra geride kalan "fâilâ" yerine "fâilün" cüzünün, "fe-ülün" aslı cüzünden "iün" hecesinin dü-

şürülmesiyle kalan "feû" unsurunun yerine "feal" cüzünün, "mefâilün"deki "lün" hecesinin düşürülmesiyle "mefâî" unsurunun yerine "feülün" cüzünün konulması şeklindeki değişikliklerdir.

Üçüncü olarak hazif, meânî ilminde, kalan kısmın maksadı anlatmaya yeterli olması sebebiyle söylenmek istenmeyen sözün ifadede kullanılmamasına denilmiştir ki bunun zıddına "zikr" adı verilir. Sözün nerede zikredilip nerede hafzedileceğini şartlar ve zevkiselim tayin eder. Bu şartlar meânîye dair eserlerde ayrıntılı biçimde ele alınmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ali Şir Nevaî, *Mizânü'l-evzân* (haz. Kemal Eraslan), Ankara 1993, s. 183; Abdünnâfî İffet Efendi, *en-Nef'u'l-muavvel*, İstanbul 1290, II, 215-216; Diyarbekirli Said Paşa, *Mizânü'l-edeb*, İstanbul 1305; Muallim Nâci, *İstîlâhât-ı Edebiyye*, İstanbul 1308, s. 213-215; Mehmed Rifat, *Mecâmiu'l-edeb*, İstanbul 1308, s. 405-406; Mehmed İzzet, *Def'u'l-mesâlib*, İstanbul 1325, s. 184-185; Tâhîrülmevlevî, *Edebiyat Lûgati*, İstanbul 1973, s. 51-52; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri I: Belâgat*, Ankara 1980, s. 359-360, 362; Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1992, s. 499, 500; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara, ts., s. 221; "Hazf", *TDEA*, IV, 191; "Lebdeğmez", a.e., VI, 75.

KÂZIM YETİŞ

HÂZİMİ (الحازمي)

Ebû Bekr Zeynüddîn Muhammed
b. Mûsâ b. Osmân b. Hâzim
el-Hâzimî el-Hemedânî
(ö. 584/1188)

Hadis hâfızı ve fakih.

548 (1153) veya 549 (1154) yılında Hemedan'da doğdu ve çocukluğunu burada geçirdi. Dördüncü dedesi Hâzim'e nisbetle Hâzimî diye tanınır. Küçük yaşta *Şa-hîh-i Buhârî* râvilerinden Ebû'l-Vakt es-Siczî'nin hadis derslerine katıldı. Ayrıca Şehrdâr b. Şîrûye ed-Deylemî, Ebû Zûr'a Tâhir b. Muhammed el-Makdisî, Ebû'l-Alâ el-Hemedânî, Şühde el-Kâtibe, Abdullâh b. Ahmed el-Hırakî gibi âlimlerden hadis öğrendi. Silefî ve İbnü's-Sem'ânî'den icâzet yoluyla nakilde bulundu. 570 (1174-75) yılından sonra Bağdat, Musul, Vâsıt, Basra, İsfahan, Azerbaycan, İran, Erbil, Hicaz, Şam, el-Cezîre gibi yerlere hadis öğrenmek amacıyla yolculuklar yaptı. Daha sonra Bağdat'a döndü ve burada yerleşti. Şâfiî âlimlerinden Cemâled-din Vâsiq b. Fadlân gibi şahsiyetlerden fıkıh okuyarak Şâfiî fıkıhında fetva verecek seviyeye ulaştı. Ebû'l-Hayr el-Kazvîni ken-

disine çeşitli konularda sorular sorar, Hâzimî de bu soruları Şâfiî fıkına göre cevaplandırır. Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin Şâfiî fıkına dair *el-Mühezzeb* adlı kitabında yer alan hadisleri "Kitâbü's-Salât" a kadar tahrîc etti. Ancak İbnü's-Salâh'ın görüşünü söylediği bu çalışmasını tamamlayamamıştır.

Kuvvetli bir hâfızaya ve parlak bir zekâya sahip olduğu belirtilen ve hadiste hüccet seviyesine ulaşan Hâzimî, İbn Mâkûlâ'nın mü'telif ve muhtelif konusundaki *el-İkmâl* adlı eserini ezbere bilirdi. Hadis isnadı ve ricâli ile fikhü'l-hadîste ihtisas seviyesine ulaşmış ve çok hadis öğrenmiştir. Yetiştirdiği birçok talebe arasında Ali b. Pâseveyh, Abdülhâlik en-Niştirî, Dimyatî hatibi Abdullah b. Hasan gibi âlimler yer almaktadır. Ebû Mûsâ el-Medînî, Hâzimî'yi Cemmâîlî diye bilinen Abdülganî el-Makdisî'den üstün kabul etmiş ve ondan daha çok hadis ezberleyen bir genç görmediğini söylemiştir.

Hâzimî 18 veya 28 Cemâziyelevvel 584'te (15 veya 25 Temmuz 1188) Bağdat'ta vefat etti ve Şûnûziye Mezarlığı'na gömüldü. Takvâ sahibi, âbid ve zâhid, aynı zamanda yalnızlıktan hoşlanan bir kişi olan Hâzimî geceleri evine çekilir, sabaha kadar ibadet ve ilimle meşgul olurdu. Dö-nemin tasavvuf âlimlerinin sohbetlerine katıldığı da bilinmektedir.

Eserleri. 1. *el-İ'tibâr* fi'n-nâsih ve'l-mensûh mine'l-âşâr*. Hadiste nâsih-mensûh meselesini en güzel şekilde ele alan eser olarak kabul edilmektedir. Birkaç defa yayımlanan kitabın en güvenilir neşirlerinden biri, Seyyid Hâşim en-Nedvî ile Muhammed Tâhâ en-Nedvî'nin de aralarında bulunduğu yedi kişilik bir heyet tarafından gerçekleştirilmiştir (Haydarâbâd 1360). 2. *Şürû'tü'l-e'immeti'l-hamse*. Eserde Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'nin hadis rivayetindeki şartları ele alınmıştır. Önce Haydarâbâd'da (1341) basılan bu risâle daha sonra Zâhid el-Kevserî'nin tashihiyle Hüsameddin el-Kudî tarafından yayımlanmıştır (Dimaşk 1346; Makdisî'nin *Şürû'tü'l-e'immeti's-sitte* adlı eseriyle birlikte Kahire 1357; Beyrut 1405/1984). Abdülfettâh Ebû Gudde bu iki risâleyi, Ebû Dâvûd'un *Risâle ilâ ehli Mekke fi vaşfi sünenih* adlı risâlesiyle birlikte yeniden neşretmiştir (*Selâşü resâ'il fi 'ilmi muştalâhi'l-hadîş*, Beyrut 1417/1997). 3. *Me'ttefeke lafzuhû ve'ftereka müsemmahû fi'l-emâkin* ve *l-büldânî'l-müştebehe fi'l-ḥaḫ*. *el-Mü'telif ve'l-muhtelif fi esmâ'i'l-büldân* adıyla da bilinen eserin

bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Lâleli, nr. 2140). Fuat Sezgin bu nüshanın tıpkıbasımını neşretmiş (Frankfurt 1407/1987), Hamed el-Câsir de eseri Riyad'da çıkan *Mecelletü'l-'Arab*'da (XV, 1980) *Me'ttefeke lafzuhû ve'ftereka müsemmahû min esmâ'i'l-emâkin* adıyla yayımlamıştır. 4. *Ucâletü'l-mübtedî ve fuḍâletü'l-müntehî fi'n-neseb*. Hadis râvilerinin neseplerine dair olup *Kifâyetü'l-mübtedî fi'l-ensâb* adıyla da anılan (Millet Ktp., Feyzulah Efendi, nr. 2125) ve muhtelif kütüphanelerde nüshaları bulunan (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 605) bu alfabetik eser Abdullah Kennûn tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1384/1965).

Kaynaklarda Hâzimî'nin şu eserlerinden de söz edilmektedir: *el-Fayşal fi müştebehi'n-nisbe*, *Silsiletü'z-zeheb fi mâ revâhû'l-İmâm Ahmed b. Hanbel 'anî'l-İmâm eş-Şâfiî*, *Kitâbü'd-Ḍu'afâ* ve *l-mechûlîn*, *Kitâbü Tehzîbi'l-İkmâl li'l-Emîr İbn Mâkûlâ ve beyâni evhâmih*, *Kitâbü İştlâhi'n-nüs-sâb fi 'ilmi'l-ensâb* (İbnü'l-Müstevfi, I, 122-123).

BİBLİYOGRAFYA :

Hâzimî, *Şürû'tü'l-e'immeti'l-hamse*, Dimaşk 1346, s. 7-9; a.mlf., *Me'ttefeke lafzuhû ve'ftereka müsemmahû fi'l-emâkin* ve *l-büldânî'l-müştebehe fi'l-ḥaḫ* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1407/1987, neşreden mukaddimesi, s. 5-7; İbnü'l-Müstevfi, *Târîhu Erbil* (nşr. Sâmî es-Sakâr), Bağdad 1980, I, 122-123; İbnü's-Salâh, *Ṭabakâtü'l-fukahâ'l's-Şâfi'iyye* (nşr. Muhyiddin Ali Necîb), Beyrut 1413/1992, I, 276; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 294-295; Zehebî, *A'lâmü'n-nûbelâ*, XXI, 167-172; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, VII, 13-14; Sübkî, *Ṭabakât*, IV, 189-190; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XII, 332; Süyûtî, *Ṭabakâtü'l-huffâz* (Lecne), s. 484-485; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IV, 282; *Keşfü'z-zunûn*, I, 97, 996; II, 1125, 1241, 1547, 1573; Serkis, *Mu'cem*, I, 735; Brockelmann, *GAL*, I, 437; *Suppl.*, I, 605; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 339; Kays Âl-i Kays, *el-İrânîyyûn*, II, 576-581; Sâlihîyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, II, 128-129.

SELMAN BAŞARAN

HÂZİMİYYE

(الخازمية)

Hâricî fırkalarından
Acâride'ye mensup Hâzim b. Ali'nin
(ö. II./VIII. yüzyıl)
görüşlerini benimseyenlere
verilen ad
(bk. ACÂRİDE).

HÂZİN

(bk. HÂZİNEDAR).

HÂZİN

(الخازن)

Kur'an'da
cennet ve cehennemde görevli
meleklerle verilen ad
(bk. MELEK).

HÂZİN, Ali b. Muhammed

(علي بن محمد الخازن)

Ebû'l-Hasen Alâüddin
Ali b. Muhammed
b. İbrâhim el-Hâzin el-Bağdâdî
(ö. 741/1341)

Tefsir, hadis ve fıkıh âlimi.

678'de (1279) Bağdat'ta doğdu. İlk öğreniminden sonra Bağdat'ta Müstansiriyye Medresesi'nin dârülhadis şeyhi İbnü'd-Devâlibî'den, daha sonra gittiği Dimaşk'ta Bahâeddin Kâsım b. Muzaffer İbn Asâkir ve Vezîre bint Ömer b. Es'ad'dan hadis dersleri aldı. Tahsilini tamamladıktan sonra uzun yıllar Dimaşk'taki Sümeysâtiyye Kütüphanesi'nin yöneticiliğini yaptığı için "Hâzin" lakabıyla meşhur oldu. Ayrıca Sümeysâtiyye Hankahı'nda bir müddet şeyhlik yaptı. Hayatının sonlarına doğru Halep'in Şiha köyüne yerleştiğinden Şihî nisbesiyle de anılır. Dindarlığı ve faziletli kişiliğiyle tanınan Hâzin tefsir, hadis, fıkıh ve tarih ilimlerinde kendini iyi yetiştirmiş bir âlim olup idare ettiği zengin kütüphane onun telif çalışmalarına önemli katkı sağlamıştır. Hâzin, 741 yılı Receb ayı sonunda (19 Ocak 1341) Halep'te vefat etti ve Sûfiler Mezarlığı'na defnedildi.

Eserleri. 1. *Lübâbü't-te'vîl fi me'âni't-tenzîl*. Müellifin en tanınmış eseri olup daha çok "Tefsirü'l-Hâzin" diye anılır. İbn Hacer el-Askalânî ve Dâvûdî'nin *et-Te'vîl li-me'âlimi't-tenzîl* adıyla kaydettikleri eserin mukaddimesinde Hâzin bu tefsiri Begavî'nin *Me'âlimü't-tenzîl* adlı eserinden özetlediğini, ayrıca *el-Keşşâf*, *Mefâtiḫü'l-gayb* ve *Envârü't-tenzîl* gibi muteber tefsir kitaplarından topladığı bilgileri de ilâve ederek eserini meydana getirdiğini belirtmiştir. Kur'an-ı Kerim'in tefsiri, mushaf haline getirilmesi, yedi harf üzere inzâli, tefsir ve te'vilin mânası, istiâzenin lafzı, mânası ve hükümleri gibi konuların ele alındığı bir mukaddime ile başlayan ve 10 Ramazan 725 (20 Ağustos 1325) tarihinde tamamlanan *Lübâbü't-te'vîl* (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1540) hem rivayet hem dirayet tefsiri özellikleri taşır. Öncelikle âyetin